CONSIDERAŢII CU PRIVIRE LA PORTUL POPULAR ROMÂNESC DIN CÂMPIA MUNTENIEI ÎN CONTEXT SUD-EST EUROPEAN*

EMILIA PAVEL (Iaşi)

Cercetările etnografice efectuate de noi acum două decenii în Câmpia Munteniei, în satul Daia-Giurgiu, ne-au dat prilejul să studiem portul popular din această unitate etnografică[1]. Apreciem că atât costumul femeiesc cât şi cel bărbătesc, s-a purtat la sărbători până în contemporaneitate.

Dintre piesele de costum femeiesc existente în această zonă cercetată amintim podoabele de cap, ştergare de borangic, basmale sau tulpane albe "colţ" (triunghiulare), decorate cu "horbotă" (dantelă) făcută din aţă albă şi mărgele colorate. Dacă ştergarul este o piesă de port autohtonă, cum susţine Tancred Bănăţeanu, batista albă, triunghiulară, este o piesă de influenţă orientală, după aprecierile etnografei albaneze Andromaqi Gjergji.

Casânca neagră de caşmir, denumită "dârmea" se folosea în anotimpuri răcoroase. Cămaşa-tunică, cămaşa încreţită la gât, fusta "făşta" cum este denumită în zonă, zuvelca roşie sau albastră, betele, scurteica denumită în Podişul Vrancei "ghideică", iar în zona Iaşi "caţaveică", zăbunul, mânecare - denumite "ilechi"-, flanele de lână, sunt piese ce intră în componenţa costumului femeiesc.

Bărbaţii purtau pălării în timpul verii, căciuli ascuţite sau rotunde în timpul iernii. Cămaşa bărbătească croită dintr-o bucată, de tip dalmatic, cămaşa cu fustă, izmene, nădragi, brâu roşu, şubă lungă (suman) din dimie, cojoace cu mâneci şi fără mâneci decorate cu flori, mânecare, ipingeaua, năframe, adică batiste decorate cu flori, care se purtau la brâu, traiste, sunt piese ce intră în componenţa costumului bărbătesc. În picioare, atât bărbaţii cât şi femeile, purtau opinci "îngurzite", ciorapi din lână neagră, obiele din dimie neagră, pe care le legau de picior cu aţe negre, din păr de capră, sucite în patru viţe, denumite "târsâni". La sărbători se purtau ghete şi pantofi.

Cele mai vechi mărturii materiale, cu privire la portul popular pe teritoriul românesc, sunt statuetele de lut din necropola de incineraţie de la Cârna, din sudul Olteniei, descoperite de Vladimir Dumitrescu[2]. Ele datează din perioada mijlocie a Epocii bronzului, 1500-1200 î.Chr. Asemenea statuete s-au descoperit şi în staţiunea Klishèvac - Iugoslavia[3], cât şi în Ungaria şi Austria, cu elemente identice.

În scrierile sale, istoricul grec Herodot[4] aminteşte: "Tracii îşi fac din cânepă haine, care aduc foarte mult cu cele de in". Tot în istoriile lui Herodot se vorbeşte de folosirea broderiilor în portul trac[5].

Portul popular folosit de populaţia autohtonă geto-dacă, continuatoarea directă a triburilor iliro-trace, este atestat pe Monumentul de la Adamclisi, sec. II d. Chr., ca şi pe Columna lui Traian de la Roma, socotită actul de naştere al poporului român.

În cele ce urmează vom insista asupra unor importante piese de port popular românesc, din Câmpia Munteniei care, prin structura morfologică, croit, materiale, ne amintesc de legăturile multimilenare care au existat între popoarele din nordul şi sudul Dunării, între traco-iliri şi înainte de despărţirea tracilor de iliri.

Dintre aceste piese, amintim cămaşa - tunică femeiască, fusta "făşta", cămaşa bărbătească de tip dalmatic, croită dintr-o bucată, cămaşa bărbătească cu fustă, cingătorile, ca să ne rezumăm doar la câteva documente. Aceste piese de port, definitorii, atestă şi unitatea culturală sud-est europeană cu privire la portul popular.

Cămaşa femeiască cu mâneca din umăr, cămaşa-tunică, specifică zonelor de podiş extracarpatice, moldoveneşti, munteneşti şi olteneşti păstrează un croi străvechi, cunoscut pe întreg teritoriul românesc.

Cămaşa-tunică se croia după modelul cămăşii bărbăteşti de tip dalmatic. Acest tip de cămaşă s-a întâlnit

---

* Comunicare prezentată la al XVI-lea Simpozion Naţional *S.I.R.A.R.* (Societatea de Istorie şi Retrologie Agrară din România), Giurgiu 26-30 august, 1996.

THRACO-DACICA, tomul XVIII, nr. 1-2, Bucureşti, 1997, p. 243-247

în Albania, fiind descoperită pe o piatră funerară la Drashovice, încă din sec. III-II î.e.n., după cum menționează etnografa albaneză Andromaqi Gjergji[6].

În Câmpia Munteniei, cămașa femeiască de tip tunică, se făcea din pânză de bumbac, cu mâneca prinsă de umăr, largă, cu clini la stan și pavă, denumită în zonă "subțioară". Gulerul este o betiță îngustă încheiată cu nasturi albi, sau, de cele mai multe ori, se făcea fără guler, cu gura pătrată. Cămașa se croia lungă, cu poale din aceeași pânză sau poalele confecționate din altă pânză, se coseau de stanul cămeșii. Ornamentele la cămeșile bătrânești, se realizau din alesături de mână, executate în pânză la țesut. În evoluția decorului, apar cusăturile. Se coseau pui pe "muște", adică în cruciulițe, executate cu roșu și negru, albastru, verde, roșu bordo.

Puii se coseau și în contur cu negru "pre un fir" colorați cu diferite nuanțe, la care predomină roșul, galbenul, verdele. Ornamentele erau dispuse în jurul gâtului, la gură, pe umăr două rânduri și la mână un rând.

Fusta "fâșta" se purta la cămașa-tunică. Se țesea din lână verde sau albastră "ciuvit" în patru ițe. Se croia largă și lungă, iar la brâu se încrețea pe bată. Fusta se făcea și din țesătură executată în două ițe, din arnici albastru. Se croia creață, lungă și largă, decorată cu catifea neagră la poale. Stofa de fabrică de "lânărie" în culori maro, grena, a înlocuit fustele din stofă țesute în casă, în portul de sărbătoare.

Fusta aparține unei străvechi civilizații mediteraneene, care după datele arheologice, în antichitatea îndepărtată, se întindea din Bazinul Mediteranei din Asia Mică, până în Spania[7]. Se poate compara și se încadrează ca tipologie, xhupletei albaneze, care este de forma unei fuste evazate cloș. Etnografii albanezi ca Rrok Zojzi, Andromaqi Gjergji, Schuchardt, Burhan Dautaj, în studiile lor susțin că originea portului albanez este traco-iliră. Această teză este susținută de noi și de etnografii români ca Florea Bobu Florescu, Romulus Vuia, Tancred Bănățeanu, Nicolae Dunăre. Etnograful Franz Nopcsa[8] care a studiat xhupleta albaneză, a remarcat numeroase asemănări, ce există între această piesă de port și portul comun al popoarelor mediteraneene. Comparând figurinele din Balcani, din Creta și din Asia Mică pe de o parte și xhupleta albaneză pe de altă parte, el susține că xhupleta este o rămășiță a civilizației antice mediteraneene, care a avut ca centru insula Creta. Xhupleta este o piesă de prototip, atestată de descoperirile arheologice, pe figurinele de ceramică din Epoca bronzului din Klishèvac-Iugoslavia care reproduc o femeie, ce poartă un veșmânt de forma xhupletei, fără alte piese vestimentare. Comparația devine mai convingătoare, dacă se iau în considerare și alte figurine analoage, găsite în stațiunea de la Cârna-România[9] sau pe țărmurile Mediteranei. Astfel, xhupleta este îmbrăcămintea feminină, cu trăsături foarte specifice, dar nu poate fi socotită numai iliră, datorită analogiilor cu unele trăsături ale îmbrăcămintei, aparținând civilizațiilor cretano-miceniene[10].

Costumul cu xhupleta a supraviețuit timp de secole în interiorul civilizației ilirice, integrată și păstrată de cultura populară albaneză.

Revenind la piesa de port popular românesc de tradiție iliră, fusta este de veche tradiție la autohtoni. După cum menționează Maria Comșa "pe un fragment de cupă getică din Popești-Novaci, Giurgiu, descoperită de Alexandru Vulpe în anul 1973, apar scene de dans ritual de adorare a soarelui, fete sau femei, care, pe partea inferioară a corpului, purtau o fustă largă brăzdată de linii oblice, respectiv verticale, reprezentând probabil fustele crețe, țesute cu dungi de diferite culori"[11].

Cămașa bărbătească croită dintr-o bucată, de tip dalmatic, lungă și largă, de dimensiuni impresionante, are o mare frecvență în Câmpia Munteniei, respectiv în satul Daia-Giurgiu.

Se confecționa din opt coți de pânză de bumbac, cu mânecile de borangic. Mânecile fiind largi, se strângeau la încheietura mâinii cu betiță "bantă". Cămășile se făceau lungi până în pământ și, când se încingeau, le săltau cu betele. Cămașa avea clini la părți cu pavă denumită "subțioară", guler drept pe lângă gât, lat de două degete sau guler întors, lat de trei degete și ascuțit la vârf. Gulerul se încheia cu nasturi albi.

Ornamentele pe cămășile bărbătești tradiționale erau albe, din alesături executate cu mâna în pânză, sau cusute cu ajur. Cusăturile apar ca o evoluție a decorului. Se executau pe guler, piept, umeri, la "bantă" adică la betița de la mână și la poale. Florile se coseau într-o singură culoare, cu arnici verde sau albastru. La cusături se folosea și mătasea. La poale și la "bantă", pe lângă florile cusute, se executau colțuri denumite "ciocănei" cu ață albă și albastră. Florile se coseau pe "muște", adică în cruciulițe. Pe lângă cusături, cămașa, ca decor, avea la gură și cerculețe, câte două de o parte și de alta.

La albanezi, cămașa de tip dalmatic se numea linjè și se confecționa din pânză de in sau de lână, cum s-a întâlnit și în România în zona Iași, sau în Grecia, pe lângă Salonic.

Oamenii reprezentaţi pe catacombele din Roma poartă cămăşi de tip dalmatic. În afara teritoriului Albaniei, linjè intră ca o piesă, de asemenea, în multe costume conservate de popoarele din Iugoslavia, în parte nord-vestul Bulgariei şi în bună parte în România. Deci linjè se găseşte într-o vastă regiune care concordă cu extensiunea triburilor ilire[12].

Cămaşa bărbătească cu fustă, de origine iliră, ce face parte din costumul popular românesc, este atestată pe o figurină de pământ ars, descoperită la Maribor în Slovenia[13], în secolul IV î.Chr.

Printre popoarele antice, celţii, care au venit în contact cu ilirii, în sec.IV î.e.n., au o îmbrăcăminte foarte apropiată de fustanela iliră, iar scoţienii au moştenit de la ei kiltul în ecosez.

Cavalerii iliri sunt menţionaţi în Dacia, în textele epigrafice, anterioare sec. al III-lea[14].

Fustanela este o piesă de port, de tradiţie iliră, preluată de celţi, ca şi în cazul răspândirii ei în Dacia. Această piesă de port, este folosită şi în alte zone ale Balcanilor, ca de exemplu, în România. În Grecia a fost găsită la începutul Evului Mediu ca o influenţă albaneză.

Cămaşa bărbătească cu fustă, de origine iliră, este atestată în dava de la Popeşti "Nucet"-Giurgiu, pe o statuetă din sec. I. î.Chr., descoperită de Radu Vulpe.

După cum susţine Maria Comşa, această statuetă redă "o cămaşă cu fustă, evazată de la brâu în jos. Cel ce purta această cămaşă, avea cioareci de pânză sau din ţesătură de lână, strâmţi pe picior. În picioare personajul purta opinci"[15].

Studii etnografice, întreprinse asupra culturii iliro-trace, confirmă prezenţa cingătorilor în portul ilirilor şi al dacilor[16]. Cingătorile fac parte din componenţa portului popular românesc. Aceste piese de port sunt atestate încă din neolitic. După cum susţine arheologul Eugen Comşa[17], "pe o piesă din faza de tranziţie descoperită la Ipoteşti, este redată cu toată claritatea, o fâşie de ţesătură de cca 0,15 m lăţime şi peste 1 m lungime, ornamentată cu câteva dungi longitudinale paralele. Bărbatul îşi înfăşura mijlocul cu ea, în chip de brâu, iar extremităţile erau lăsate liber în faţă şi în spate". Acelaşi autor susţine existenţa brâului în aceeaşi epocă şi în portul femeiesc: "pe o figurină feminină se observă un fel de brâu lat, ornamentat cu două linii orizontale"[18].

Cingătorile sunt atestate în Epoca bronzului, pe statuetele feminine din cultura Gârla Mare-Cârna, ca fiind importante elemente de podoabă, ce făceau parte din componenţa costumului popular femeiesc din acel timp[19].

Brâul este atestat în sec. I î.Chr., pe figurinele feminine, descoperite în cetatea geto-dacică de la Popeşti-Novaci-Giurgiu, pe un fragment dintr-o cupă getică descoperită de Radu Vulpe în anul 1963.

Maria Comşa susţine că este vorba de unele dansuri rituale care făceau parte din cultele agrare, ce aveau loc în preajma secerişului, când grâul se afla în pârgă şi la care participau numai femei: "la brâu, toate trei, poartă câte o cingătoare"[20].

Cingătorile au fost pictate pe frescele monumentelor medievale odată cu frumosul port popular românesc.

Cingătorile întâlnite în portul popular din Câmpia Munteniei satul Daia-Giurgiu, sunt o variantă a pieselor întâlnite în zone extracarpatice, moldoveneşti, munteneşti şi olteneşti. Betele de lână cu decor simplu, vrâste denumite "vărgi", realizate din urzeală cu mărgele şi fluturi pe margine, erau cele mai vechi tipuri folosite de către femei. Betele cu ornamente din alesături de mână pe toată suprafaţa se foloseau numai la sărbători.

Brâul roşu de lână, ţesut în patru iţe, cu franjuri "ciucuri" la capete, era lung de 2,5 m şi lat de 25-30 cm. Acest brâu este o variantă a brâului din Podişul Moldovei sau din zonele extracarpatice, olteneşti. Se purta de către bărbaţi. La lucru se folosea brâul ţesut din lână în culoare naturală.

O altă piesă specifică a portului popular românesc, sumanul, este denumit în zona cercetată şubă de dimie. Această piesă de port se poate compara cu guna albaneză.

Portul popular românesc, din toate provinciile locuite de români, "perfect ca frumuseţe şi de o deosebită originalitate" cum îl numeşte Nicolae Iorga[21], se caracterizează prin întrebuinţarea, ca fond, a culorii albe, socotită mitul purităţii la poporul român. Nota dominantă a costumului românesc, este întrebuinţarea ţesăturilor albe de cânepă, in, bumbac, lână. Pe această unitate a materialului se sprijină unitatea de croi, care are ca lege de bază, folosirea fără pierdere a materialului.

Alt element important este ornamentica, atât ca plasare şi compoziţie, cât şi ca motive. Plasarea ornamentelor subliniază liniile croielii şi pun în valoare motivele ornamentale. Ornamentul respiră în spaţiul liber ce-l înconjoară, fiind redat, aşa cum spunea Lucian Blaga, vorbind, în general, despre arta noastră populară: "într-o formă clasică, în sensul că e măsurată, discretă"[22].

Cu privire la portul popular românesc, regretatul academician C.C. Giurăscu, sublinia: "portul popular românesc, reprezintă o sinteză pe care poporul român a

realizat-o de-a lungul secolelor între funcţional şi artistic într-o manieră care îl diferenţiază între celelalte popoare, deşi influenţele reciproce n-au lipsit niciodată. În pământul românesc, unul din cele mai armonice, mai frumoase şi mai bogate, nu numai din Europa dar şi din întreaga lume, locuitorii şi-au integrat în cultura pe care au cristalizat-o, într-o structurare individualizată, modul de îmbrăcăminte specific"[23].

Istoricul şi criticul de artă francez Henri Focillon, referitor la creaţia populară românească, adăuga: "peste tot unde se vorbeşte limba română, s-a manifestat dintotdeauna, o mare artă populară prin opere rafinate şi robusteţe... Originile acestei arte, merg atât de departe, încât credem că găsim în ea, primul sistem de semne, pe care l-a creat omul: ea nu supravieţuieşte, ci ea trăieşte".

Cu privire la portul popular, Henri Focillon susţine că: "a rămas fidel unor forme foarte vechi, dar nu se repetă pentru că artiştii ţărani sunt poeţi"[24].

Aşa după cum am arătat mai sus, portul popular din satul Daia-Giurgiu, specific Câmpiei Munteniei, prezintă caractere particulare, însă el face parte din portul popular românesc prin structura sa morfologică, croi, materiale, cât şi prin stil, siluetă, ornamentică, cromatică. Toate acestea arată că portul din Câmpia Munteniei alcătuieşte o faţetă locală a portului popular românesc.

Prin piesele definitorii prezentate mai sus, portul popular din Câmpia Munteniei atestă unitatea culturală sud-est europeană cu privire la portul popular.

Note

1 Emilia Pavel, *Portul popular şi ţesăturile în satul Daia-Giurgiu*, Rev Muz , 10 , 1986 , p. 75-80.

2 Vl. Dumitrescu, *Arta preistorică în România*, Bucureşti, 1974, p. 348.

3 Rrok Zojzi, *Traces archaïques dans le port vestimentaire traditionnel du peuple albanais*, Tirana, 1972, p. 29.

4 Herodot, *Istorii I, Cartea a IV-a*, LXXIV, p. 337.

5 Herodot, *Istorii IV, Izvoare privind istoria României I*, Editura Academiei , Bucureşti , 1964.

6 Andromaqi Gjergji , *Éléments vestimentaires communs des tribus illyriennes, et leur continuation dans nos costumes populaires*, Les illyriennes et la genèse des albanais, Travaux de la session du 3-4 mars, 1969, p. 134, Tirana, 1971.

7 Zamfira Mihail, *Terminologia portului popular românesc în perspectiva etnolingvistică comparată sud-est europeană*, Editura Academiei R.S.R., Bucureşti, 1978, p. 94.

8 Rrok Zojzi, *op. cit.*, p. 12.

9 Vl. Dumitrescu, *op. cit.*, p. 80.

10 Andromaqi Gjergji, *Veshjet Shqiptare në Shekui, Origjina, Tipologjia Zhvillinu*, Tirana, 1988, p. 241.

11 Maria Comşa, *Reprezentări de dansuri rituale getice, sec. I. î.e.n.*, Thraco-Dacica, VIII, 1-2, 1987.

12 Andromaqi Gjergji, *Éléments vestimentaires...*, p. 152.

13 Idem, *Veshjet Shqiptare...*, p. 241.

14 Idem , *Éléments vestimentaires...*, p. 154.

15 Maria Comşa, *Contribuţii privind portul bărbătesc la geţii din Câmpia Munteniei, sec. I. î.e.n.*, Thraco-Dacica, VI, 1985.

16 Fl. Bobu Florescu, *Monumentul de la Adamclisi*, Bucureşti, 1954, p. 441.

17 E. Comşa, *Neoliticul pe teritoriul României. Consideraţii*, Editura Academiei R.S.R., Bucureşti, 1987, p. 102.

18 *Ibidem*, p. 123.

19 Vl. Dumitrescu, *op. cit.*, p. 348.

20 Maria Comşa, *Reprezentări...*, p. 193.

21 N. Iorga, *Portul popular românesc, Vălenii de Munte*, Ed. Societăţii "Neamul românesc", 1912, p. 6.

22 L. Blaga, *Trilogia culturii*, (cap. Spaţiul mioritic "Duh şi ornamentică"), Bucureşti, 1944, p. 280.

23 C. C. Giurăscu, *Formarea poporului român*, Craiova, 1973, p. 7.

24 T. Bănăţeanu, *Portul popular românesc*, Bucureşti, 1965, p. 7.

CONSIDÉRATIONS SUR LE COSTUME POPULAIRE ROUMAIN DE LA PLAINE DE LA VALACHIE DANS LE CONTEXTE SUD-EST EUROPÉEN

Résumé

Les recherches effectuées par nous, il y a deux décennies, dans la Plaine de la Valachie, dans le village de Daia-Giurgiu, nous ont offert l'occasion d'étudier le costume populaire de cette unité ethnographique. Nous apprécions que le costume de femme, autant que le costume d'homme, ont été portés, les jours de fête, jusqu'à l'époque contemporaine.

Parmi les pièces du costume populaire de femme, nous rappelons les ornements de tête (parures) ou ceux que l'on portait au cou, les serviettes en soie grège, les mouchoirs blancs triangulaires de tête, la chemise-tunique, la chemise froncée au cou, la jupe (fâşta), la "zvelca" (tablier rouge), les ceintures, la jaquette fourrée (caţaveica), le manteau paysan, les manchettes appelées "ilechi", les chandails de laine. Les hommes portaient des chapeaux, des bonnets de fourrure, pointus ou ronds, la chemise d'homme coupée d'une seule pièce, du type dalmate, caleçon, pantalon, ceinture rouge, pelisse fourrée, veste de fourrure (mânecar) avec ou sans manches, décorées de fleurs, houppelande, mouchoir brodé de fleurs (năframă) à la ceinture et besace.

Comme chaussures, femmes et hommes, portaient des sandales paysannes froncées, en cuir de boeuf, des bas noirs de laine, des chaussons de bure blanche qu'ils attachaient au pied à l'aide de ficelles noires faites de poils de chèvre et tordues à quatre, appelées "târsâni". Les jours de fête, dans le costume actuel, on remplaçait assez souvent les "opinci" par des souliers ou des bottines.

Dans ce travail, je me rapporterai à certaines pièces du costume populaire roumain de la Plaine de la Valachie - village de Daia-Giurgiu -, comme, par exemple, la chemise-tunique de femme, la jupe (fâşta), la chemise masculine à jupe, la chemise d'homme coupée d'une seule pièce, du type dalmate, les chausses paysans étroites sur la jambe, les ceintures. Ces pièces de costume attestent l'unité culturelle sud-est européenne concernant le costume populaire, de même que les liaisons multimillénaires qui ont existé entre les peuples du nord et du sud du Danube, entre les Thraces et les Illyriens.

Dans les fouilles archéologique du district de Giurgiu on a trouvé des pièces de costume populaire roumain de tradition sud-est européenne, comme une jupe large, sillonnée de lignes obliques, respectivement verticales, représentant la jupe froncée, de diverses couleurs.

La jupe est une pièce de costume populaire roumain appartenant à une civilisation archi-vieille méditerranéenne. On peut la comparer, et elle s'encadre comme typologie, à la xhuplète albanaise, qui a la forme d'une jupe évasée, en cloche. L'ethnologue Franz Nopcsa, qui a étudié la xhuplète albanaise, a remarqué un grand nombre de ressemblances entre cette pièce de costume et le costume commun des peuples méditerranéens.

Une autre pièce, la chemise d'homme à jupe, de tradition illyrienne, est attestée dans la Dava de Popeşti "Nucet"-Giurgiu, sur une statuette du premier siècle av.n.è., découverte par Radu Vulpe. La même chemise est attestée sur une figurine en terre cuite, découverte à Maribor, en Slovénie (Panonia), au IVème siècle av.n.è.

La chemise d'homme, du type dalmate, coupée d'une seule pièce, longue et large, de dimensions impressionnantes, a une large fréquence dans la Plaine de la Valachie, respectivement dans le village de Daia. Ce type de chemise, on l'a trouvé en Albanie, découvert sur une pierre funéraire à Drashovice, dès les IIIème -IIème siècles av.n.è.

Des études ethnographiques entreprises sur la culture illyro-thrace confirment la présence des ceintures dans le costume des Illyriens et des Daces. Les ceintures trouvées dans le village de Daia-Giurgiu sont une variante des pièces trouvées dans la zone extra-carpatique moldave, valaque et oltenienne.

Une autre pièce spécifique du costume populaire roumain, la houppelande, s'appelle, dans la zone étudiée, "şubă de dimie". Cette pièce est comparable à la "guna" albanaise.

La présentation de certaines pièces du costume populaire de tradition sud-est européenne nous donne la possibilité de soutenir l'unité culturelle sud-est européenne concernant le costume populaire.